

אמת ושקר

הרב ארי דוד קאהן

1. יבמות דף סה.ב.

ואמר רבי אלעאי משום רבי אלעזר ברבי שמעון, מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום, שנאמר, (בראשית נ) "אביך צנה" וגוי' כה תאמרו ליוסף, אנא שא נא". רבי נתן אומר, מצנה, שנאמר, (שמואל א טז) "ויאמר שמואל, איך אלד? ושמע שאול והרגני" וגוי'. דבי רבי ישמעאל תנא, גדול השלום, שאף הקדוש ברוך הוא שנה בו. דמעקרא כתיב, (בראשית יח) "ואדוני זקן", ולבסוף כתיב, "ואני זקנתי"

2. רש"י מסכת יבמות דף סה עמוד ב

אביך צוה - יעקב לא צוה אלא הם שינו מפני דרכי שלום.

איך אלד - וכתוב ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח וגוי' הקדוש ברוך הוא צוה לשנות. **ואדוני זקן** - שרה אמרה לשון בזוי וכשגלה הקדוש ברוך הוא הדבר לאברהם כתיב למה זה צחקה שרה וגוי' ואני זקנתי ושינה הדבר מפני השלום.

3. בראשית פרק יח, יא-טו

(יא) **ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה ארח פנשים:** (יב) **ותצחק שרה בקרבה לאמר אתרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן:** (יג) **ויאמר ה' אל-אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי:** (יד) **היפלא מה' דבר למועד אשוב אליך כעת תיה וילשרה בן:** (טו) **ותכחש שרה** לאמר לא צחקתי כיון יראה ויאמרו לא כי צחקת:

4. בראשית פרק יז, טו-יז

(טו) **ויאמר אלהים אל-אברהם שרי אשתך לא-תקרא את-שמה שרי כי שרה שמה:** (טז) **ויברכתי אתה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתיה והיתה לגוים מלכי עמים ממנה יהיו:** (יז) **ויפל אברהם על-פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה-שנה יולד ואם-שרה הבת-תלשעים שנה תלד:**

5. שמות פרק כג, ו-ח

(ו) **לא תטה משפט אבינך בריבך:** (ז) **מדבר-שקר תרחק ונקי וצדיק אל-תהרג כי לא-אצניק רשע:** (ח) **ושחד לא תקח כי השחד יענר פקחים ויסלף דברי צדיקים:**

6. כתובות דף טז.ב - יז.א

תנו רבנן, כיצד מרקדין לפני הפלה? בית שמאי אומרים, [דף יז ע"א] **כלה כמות שהיא**. ובית הלל אומרים, **כלה נאה וחסודה**. אמרו להם בית שמאי לבית הלל, הרי שהיתה חגרת או סומא, אומרים לה, "כלה נאה וחסודה"?! והתורה אמרה, (שמות כג) **"מדבר שקר תרחק"**. אמרו להם בית הלל לבית שמאי, לדבריכם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו? הוי אומר, ישבחנו בעיניו. מכאן אמרו חכמים, לעולם תהא דעתו של אדם מערבת עם הבריות. כי אתא רב דימי, אמר, הכי משרי קמיה פלתא במערבא, "לא כחל ולא שרק ולא פרפוס, ויעלת חן":

7. רש"י כתובות דף יז.א

כמות שהיא לפי יופיה וחיבתה מקלסין אותה. **חסודה** חוט של חסד משוך עליה. מכאן אמרו מדברי ב"ה שאמרו ישבחנה. תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות לעשות לאיש ואיש כרצונו.

8. תוספות

כלה כמות שהיא. ואם יש בה מום ישתקו ולא ישבחנה אי נמי ישבחנה בדבר נאה שיש בה כגון בעיניה או בידיה אם הם יפות וב"ה אומרים ישבחנה לגמרי דכשמזכירין מה שיש בה לשבח מכלל דשאר לגנאי:

ישבחנו בעינו או יגנו בעיניו. וב"ש סברי אע"ג דישבחנו בעיניו אין להם לחכמים לתקן להזקיק לומר שקר דהתורה אמרה מדבר שקר תרחק:

9. ריטבא

ישבחנו בפניו או יגנו בפניו. פירוש דכל שהוא מפני דרכי שלום אין בו משום מדבר שקר תרחק

10. שבועות דף לא.א

מנין לתלמיד שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחוב לעשיר, מנין שלא ישתוק? תלמוד לומר: - שמות כ"ג- מדבר שקר תרחק. מנין לתלמיד שרואה את רבו שטועה בדין, שלא יאמר: אמתין לו עד שיגמרנו, ואסתרונו ואבננו משלי כדי שיקרא הדין על שמי? ת"ל: מדבר שקר תרחק. מנין לתלמיד שאמר לו רבו: יודע אתה בי שאם נותנין לי מאה מנה איני מבדה, מנה יש לי אצל פלוני ואין לי עליו אלא עד אחד, מנין שלא יצטרף עמו? תלמוד לומר: מדבר שקר תרחק. האי מדבר שקר תרחק נפקא? הא ודאי שקורי קא משקר, ורחמנא אמר: - שמות כ"ג- לא תענה ברעך עד שקר אלא כגון דאמר ליה: ודאי חד סהדא אית לי, ותא אתה קום התם ולא תימא ולא מידי, דהא לא מפקת מפומך שקרא, אפי' הכי אסור, משום שנאמר: מדבר שקר תרחק.

11. רמב"ם הלכות דעות פרק א הלכה ו

כך למדו בפירוש מצוה זו, מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש, ועל דרך זו קראו הנביאים לאל בכל אותן הכנויין אך אפים ורב חסד צדיק וישר תמים גבור וחזק וכיוצא בהן, להודיע שהן דרכים טובים וישרים וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כחו.

12. רמב"ם הלכות דעות פרק ב הלכה ו

אסור לאדם להנהיג עצמו בדברי חלקות ופיתוי, ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב אלא תוכו כברו והענין שבלב הוא הדבר שבפה, ואסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הנכרי, כיצד לא ימכור לנכרי בשר נבילה במקום בשר שחוטה, ולא מנעל של מתה במקום מנעל של שחוטה, ולא יסרהב בחבירו שיאכל אצלו והוא יודע שאינו אוכל, ולא ירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל, ולא יפתח לו חביות שהוא צריך לפותחן למוכרן כדי לפתותו שבשביל כבודו פתח וכן כל כיוצא בו, ואפילו מלה אחת של פיתוי ושל גניבת דעת אסור, אלא שפת אמת ורוח נכון ולב טהור מכל עמל והוות.

13. רמב"ם הלכות מכירה פרק ז הלכה ט

וכן מי שאמר לחבירו ליתן לו מתנה ולא נתן הרי זה ממחוסרי אמנה, במה דברים אמורים במתנה מועטת שהרי סמכה דעתו של מקבל כשהבטיחו, אבל במתנה מרובה אין בה חסרון אמנה, שהרי לא האמין זה שיתן לו דברים אלו עד שיקנה אותו בדברים שקונין בהן.

14. רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כב הלכה ב

וכן תלמיד שיהיה יושב לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר אם שתק הרי זה עובר משום לא תגורו מפני איש ועל זה נאמר מדבר שקר תרחק, ומנין לדיין שלא יושיב תלמיד בור לפניו תלמוד לומר מדבר שקר תרחק.

15. ספר החינוך מצוה עד

שורש המצוה ידוע, כי השקר נתעב ונאלח בעיני הכל, אין דבר מאוס ממנו, והמארה והקללות בבית כל אוהביו, מפני שהשם יתברך אל אמת וכל אשר אתו אמת, ואין הברכה מצויה וחלה אלא במתדמים אליו במעשיהם, להיותם אמיתיים כמו שהוא אל אמת, ולהיותם מרחמים כמו שידוע שהוא רחום, ולהיותם גומלי חסדים כמו שהוא רב החסד, אבל כל מי שמעשיו בהפך מדותיו הטובות, והם בעלי השקר שהם בהפך מדותיו ממש, כמו כן תנוח עליהם לעולם מה שהוא הפך מדותיו, והפך מדת הברכה שהיא בו

היא המארה והקללה, והפך שמחה והשלום והתענוג שהם אתו הוא הדאגה והקטטה והצער, כל אלה חלק אדם רשע מאלהים, ועל כן הזהירנו התורה להרחיק מן השקר הרבה, כמו שכתוב מדבר שקר תרחק, והנה הזכירה בו לשון ריחוק לרוב מיאוסו מה שלא הזכירה כן בכל שאר האזהרות, ומצד הריחוק הזהירנו שלא נטה אוזננו כלל לשום דבר שנחשוב שהוא שקר, ואף על פי שאין אנו יודעין בבריא שיהא אותו הדבר שקר, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה [חולין דף מ"ד ע"ב] הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. ובאמרי מדות בהקדוש ברוך הוא יתעלה, אני נמשך בדבר אחר דברי רבותינו זכרונם לברכה שיחסו אליו ברוך הוא שם מדות על צד המקבלים, אבל הוא ברוך הוא לגדלו ויחודו מצד עצמו אין לייחס אליו מדות, כי הוא וחכמתו וחפצו ויכלתו ומדותיו אחד בלי שום שיתוף ופירוד בעולם.

16. רשימות שיעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת שבועות דף לא עמוד א

גמ'. מדבר שקר תרחק. מהאופנים שציירה הגמ' בנוגע לבעלי דברים, לדיינים, ולעדים עולה שהאיסור "מדבר שקר תרחק" מהווה איסור לעוות את הדין וכל המשתתף בדין תורה עליו להתרחק משקר ומעיוות הדין. אף מההלכה שהגמ' מביאה בנוגע לתלמיד שיושב לפני רבו וכו' רואים בעליל שעקב השתתפות התלמידים בדין חל עליהם החיוב להתרחק משקר ומעיוות הדין, ...האיסור "מדבר שקר תרחק" חל איפוא בהתהוות ותהליך המשפט ואינו איסור שקר בעלמא, ודומה לדין דברים שיש בהם משום מחוסרי אמנה הנלמד מקרא הין צדק שיהא הן שלך צדק וכו' (ב"מ מט א). ואמנם הרמב"ם מביא את הדין לדבר אמת ושלא לדבר אחד בפה ואחד בלב בין בהלכות דיעות (פ"ב הל"ו) בין בהל' מכירה (פ"ז הל"ט). הרי שיש שני דינים: א) איסור גניבת דעת בעלמא, ב) דין מסוים בהלכות קניינים שדברים מחילים זכויות ממון באופן מיוחד. וה"ה באיסורי שקר שבסוגיא שחלים בעצם הדין ולהופכו לדין מעוות. איסור שלא לשקר בעלמא נלמד ממצות והלכת בדרכיו מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון וכו', יעויין ברמב"ם פ"א מהל' דיעות (הל"ה - ו'). ואף במדת האמת הואיל וחותמו של הקדוש ברוך הוא אמת (שבת נה א) עלינו להידמות אליו ולדבר אמת בלבד. אמנם לעתים המדות הטובות עומדות בהתנגשות כגון בין מידת האמת לבין מידת הענווה וחייבים לבכר מידה אחת על חבירתה. וכן מצינו במס' ב"מ (כג ב) אמר רב יהודה אמר שמואל בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במלייהו במסכת וכו' ופירש"י יש בידך מסכת פלוני סדורה בגירסא או לאו ואף על גב שסדורה היא לו יאמר לו לאו ומדת ענוה הוא עכ"ל **כלומר שמדת הענווה מבוכרת על פני מדת האמת ומשנו רבנן מהאמת עקב מדת העניויות שלהם.** והנה במדרשים (עייין בבראשית רבה פ"ח ובילקוט שמעוני בראשית י"ג) מתואר דיון רחב שהתנהל לפני הקדוש ברוך הוא בשעת בריאת האדם וז"ל הילקוט: חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו, חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים, אמת אומר אל יברא דכולו שקר, צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות, שלום אומר אל יברא שכולו קטטה וכו' בראו הקדוש ברוך הוא א"ל מה אתם מדיינין כבר נעשה אדם עכ"ל. כלומר שהקב"ה הכריע בין המידות השונות כדי שחסד יתגבר על האמת. ונראה להוסיף שכל זה ביחס להשגותינו ולהתנהגותינו בעולם הזה. ואילו כביכול בנוגע להקב"ה בכבודו ובעצמו אין סתירה והתנגשות כלל בין מידותיו. עושה שלום במרומיו - כל המידות בשלום בלי התנגשות וסתירה כלל - מה שאינו כן אצל השגות בני בשר ודם.

17. מסכתות קטנות מסכת כלה רבתי פרק ט הלכה א

כיצד מרקדין לפני כלה...ובית הלל, נמי ליכא הכא נאה במעשיה, דילמא נאה מבתי אבות וחסידה במעשיה, דאחזוקי בבישותא לא מחזקינן; ובית שמאי, מי כתיב משקר תרחק, מדבר, אפילו סתם; ובית הלל, כי קאמר רחמנא מְדַבֵּר־שֶׁקֶר תִּרְחַק, משום וְנִקְי וְצִדִּיק אֶל־תִּתְהַלֵּךְ, היא לקומי שפיר דמי.

18. ספר יראים סימן רלה

... אבל שקר שאינו בא לידי רעה לא הזהירה תורה עליו דדבר למד מענינו שברשע רע לבריות הכתוב מדבר דכתיב מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע. והא דתניא בכתובות פ"ב [ט"ז ב'] כיצד מרקדין לפני הכלה ב"ש אומר כמות שהיא וב"ה אומר כלה נאה וחסודה (אמר להן ב"ש אלא מעתה מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנה בעיניו או יגנינה בעיניו הוי אומר ישבחנה בעיניו) אמרו ב"ש לדבריכם הרי שהיתה חגרת או סומא היאך יאמר כלה נאה וחסודה והתורה אמרה מדבר שקר תרחק ההיא יש בו רעה לבריות כדברי ב"ש שנראה כגונב דעת הבעל. ...

19. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף כג עמוד ב

דאמר רב יהודה אמר שמואל: בהני תלת מיילי עבידי רבנן דמשנו במלייהו: במסכת, ובפוריא, דף כד עמוד א^א ובאושפיזא. מאי נפקא מינה? - אמר מר זוטרא: לאהדורי ליה אבידתא בטביעות עינא. אי ידעינן ביה דלא משני אלא בהני תלת - מהדרינן ליה, ואי משני במיילי אחריני - לא מהדרינן ליה.

20. רש"י מסכת בבא מציעא דף כג עמוד ב

במסכת - יש בידך מסכת פלוני סדורה בגירסא או לאו, ואף על גב שסדורה היא לו - יאמר לו לאו, ומדת ענוה היא. **בפוריא** - שימשת מטתך, יאמר לאו, **מדת צניעות הוא**. **באושפיזא** - שאלוהו על אושפיזו אם קבלו בסבר פנים יפות, ואמר לאו - **מדה טובה היא**, כדי שלא יקפצו בו בני אדם שאינן מהוגנין לבא תמיד עליו, ויכלו את ממונו.

יבמות דף סג.א

רב הוה קא מצערא ליה דביתחו אשתו של רב היתה מצערתו, כי אמר לה עבידי לי טלופחי כשהיה אומר לה: עשילי נזיד עדשים - עבדא ליה חימצי, חימצי - עבדא ליה טלופחי היתה היא עושה לו חימצי שהוא מין קטניות. כי גדל חייא ברו של רב, כשגדל חייא בנו של רב, אפיך לה, היה הופך את בקשתו של אביו מאמו. אמר ליה: איעליא לך אמך השתפרה אמך אמר ליה: אנא הוא דקא אפיכנא לה אני הוא שמהפך את בקשתך ממנה אמר ליה, היינו דקא אמרי אינשי זה הוא מה ששגור בפלי האנשים: דנפיק מינד טעמא מלפך בנד, היוצא ממך, מחכים אותך, לא תעשה שוב כן, שנאמר: ירמיהו ט' - למדו לשונם דבר שקר העוה וגו'.

21. ירמיהו פרק ט, ד

ואיש ברעהו יתלוי ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר הענה נלאו:

22. ספר שערי תשובה - שער שלישי אות קפא

החלק הרביעי, המשקל בספור הדברים אשר שמע ומחליף קצתם במתכונן, ואין לו תועלת בשקרו ולא הפסד לזולתו, אבל פה משפטו מאהבתו שקר מדבר צדק סלה, ופעמים שהוא בודה מלבו ספור הדברים כלו. והאיש הזה יקל ענישו מצד אחד, על פי אין הפסד לאיש בשקרו ופחזותו, אבל גדול מאד ענישו בעז פניו ואהבת השקר, ויכבד עונו כי יאהבהו לבלי תועלת:

ואמר שלמה עליו השלום (משלי ו, יט) יפית כזבים עד שקר. פרוש, אם תראה אדם אשר יפית כזבים בשיחתו וספור דבריו, תדע כי תביאהו המדה הזאת להעיד שקר באחיו ולענות בו סרה, אחרי אהבתו השקר. וזה החלק התירוהו לקיים מצות ודרישת טובה ושלום. ואמרו (כתובות יז, א) כי מתר לשבח הפלה לפני החתן ולאמר שהיא נאה וחסודה, אף - על - פי שאינו כן. ואמרו (יבמות סה, ב) מתר לשנות בדברי שלום, שנאמר (בראשית נ, טז) אביך צוה לפני מותו לאמר, כה - תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך: ויש אנשים יחליפו מקצת הדברים אשר שמעו בבלי דעת, כי לא ישיתו לבם לחקר בעת שמעם, גם זאת מדה רעה. ואמר שלמה עליו השלום (משלי כא, כח) ואיש שומע לנצח ידבר. פרוש, איש נותן לב לשמוע ולהאזין (עד) [על] תכונת הדברים אשר ידברו באזניו למען יספר אותם על נכון ולא ימצא בפיו לשון תרמית, לנצח ידבר, כי יאהבו בני - אדם לשמוע דבריו ולא יאמרו לו לעולם, למה תדבר עוד דבריהם? :

אחרי שאל אותי על ידי הטעליפאן כאשר יום השביעי של אבילותו חל בשבת וכאשר אומרים לו כי ביום השביעי של אבילות אין צריכים לנהוג אבילות רק שעה אחת בבוקר ושאל אותי אם האמת כן ואמר כי הוא רוצה לדעת זאת יען כי רוצה הוא לנסוע לבית מסחרו כי זוגתו אינה יודעת לנהל בית מסחרו כמו הוא וכאשר ראיתי שאבילות חמור אצלו משמירת שבת כמו שיש בכתובות דף ה' למימרא דאבילות קל אצלו מנדה והא וכו' הרי דאבילות חמור אצלו מנדה וכו' ולכן כדי שלא יחלל שבת אמרתי לו שהדין שצריך לנהוג אבילות גם כל יום השביעי ורק כשחל יום השביעי בשבת הדין שצריך לנעול המנעלים אבל שאר דיני אבילות נהג גם בשבת כל היום ואחר שהייתי מהרהר בתשובה זו שהשבתי שהדין שצריך לנהוג אבילות כל יום השביעי עלה במחשבה שיכול להיות כי לא

שאמרו אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך ועלה בדעתי כי לפי המשנה למלך והפרי מגדים שאומרים שכל שיש בידו למנעו מן עבירה אם אינו מונעו עובר על לפני ערו ולכן בשאלה שלי אם לא הייתי מונעו מעבירת חילל שבת כי או הייתי עובר על לפני עור לא תתן מכשול וכן גבי ר' יוחנן ודבי רב יהודה ודבי רב אם לא היו מונעים מעבירה בי אז היו הם עוברים על לפני עור וא"כ אין זה חטא כרי שיזכה חבירו אלא כדי שיזכה את עצמו שלא לעבור הוא על לא תעשה דלפני עור ועוד יש לומר בשאלה שלי ור' יוחנן ודבי רב יהודה ודבי רב לא שייך מדבר שקר תרחק כי ראיתי בס' מחזה אברהם מהג' הגדול והקדוש מוהר"ר אברהם מענדיל שטיינבערג זצ"ל במפתחות והגהות סימן מ"ט שכתב לפי מה שכתב בגליון הט"א מגילה דף כ' מהיראים החדש סימן רל"ה רהך איסור רמדבר טקר תרחק הוא רק בגורם איזה רעה לחבירו בזה אבל שקר שאינו בא לידי רעה לא הזהירה תורה עליו וכו' ע"כ בספר מחזה אברהם.

ס פ ר

עזות אריהו

שו"ת ופירושים בדבר ה' זו הלכה

מאת

הרב אליהו רוסאף

ט לאינטרנט

www.hebre

תשס"ב

בעל המחבר ספר 'יד אליהו', ספר 'מנחת אליהו' וספר 'כסא אליהו'

על שאלות ותשובות

בקשה, שלא לסמוך על מה שכתבתי בספרי זה בשום דבר כי לא היתה כונתי

בכל מה שכתבתי בספרי רק לפלפול בעלמא

בספרי 'כסא אליהו' שהוצאתי לאור בשנת תשס"ז כתבתי אז בראש ספרי

שזה כשלש שנים שנסעתי במסילת הברזל (סאבוויי) וישבו לנגדי שני ערלים ושחקו על הטאות והזקן שלי וכאשר קמו לצאת שמט אחד מהם המשניות מידי והבה בהמשניות על ראשי הכאה גדולה עד שנפלתי לארץ. אנשים חרדו ממקומם אך הם יצאו ותיכף נסגר הדלת והייתי חולה ל"ע זמן רב שהיה לי כאב הראש ומאז נחלש כח הזכרון עד שאם ישאלני אפילו שאלה קטנה אני מבקש להמתין כמה רגעים עד שאני מעיין בספרים כי שכחתי כל מה שלמדתי. וכתבתי אז שאני כותב זאת למען דעת, שאין לסמוך על מה שכתבתי בספרי רק מי שנראה לו איזה ענין יעיין היטב בכל מה שכתבתי לחקור אחר זה היטב ואחר זה אם יסכים למה שכתבתי אדעתא דנפשיה עביד. כל זה כתבתי בראש ספרי 'כסא אליהו', ועתה הרע מצבי שחש בראשי תמיד, ורעש במחוי ורופאים אומרים שהגידים בראשי יבשים מאד ואין לרפאות אותי, כי בן שבעים ושמנה אני.

ואני תפילה לך שירמא אותי ויאריך ימי ושנותי בטוב שאוכל לעסוק בתורה כי זה כל חפצי ויזכני להוציא לאור הספרים שבדעתי להדפיס ובתוכם שלש מאות שאלות ותשובות כיונה דעה ובהלכות גיטין ובהלכות פסח תשובות נחוצות.